

HABERLER VE YAYINLAR

BİTLİS VE VAN TETKİK GEZİSİ

Doğu Toroslarda ve Van bölgesinde araştırmalar

1945 Eylülü başında Siyasal Bilgiler Okulundan beş öğrenci [1] ve Doçent Fehmi Yavuz ile birlikte doğu Toroslarda ve Van bölgesinde yirmi gün süren bir tetkik gezisine çıkıldı. Kararlaştırılan programa göre trenle Ankara'dan Diyarbakır'a, oradan Kurtalan'a gidilecekti. Kurtalan'dan Bitlis yoluyla Van Gölüne çıkılacak, yani doğu Toroslar aşılıarak bu dağlardaki yerleşme şekilleri üzerinde incelemeler yapılacak, sonra da Van Gölü havzası tanınacaktı.

Ankara - Kurtalan:

Tren yolculuğunda, birbirinden farklı manzaralar gösteren orta ve yukarı Kızılırmak havzaları, iç Toroslar, aşağı Murat havzası, nihayet yukarı Dicle havzalarından geçildi. Ankara'nın hemen 40 kilometre doğusunda Lala beli üzerinden Kızılırmak havzasına geçen demiryolu Kayseri yakınlarına kadar *Orta Kızılırmak* bölgesinden geçer. Buralar bilhassa sonbaharda kurak bir istep halindedir. Kayseri'den sonra Sivas'a kadar *Yukarı Kızılırmak* havzasında yeşillik çoğalırsa da ağaçlık yerler ırmak boylarına ve yüksekçe tepelere çekilmiştir. Ancak Sivas'dan sonra iç Toroslara yaklaştıkça, evvelâ ırmaklar canlanmakta, sonrada alçak yerlerde de ağaçlıklar görülmektedir.

Çetinkaya demir yolu kavşağından, hususiyle, Akgedik İstasyonundan sonra *İç Toroslar* bölgesinin manzarası başlıyor. Bu dağlık bölge-

[1] Bu geziye gelenler: Vasfi Er, Tahir Göksoy, Behiç Hazar, Abdullah Tüzün ve Ferda yazgaç'tır.

de araya bir takım düzlükler sokuluyor. Hasaңcelebi'den sonra asıl dağlık bölgeye girmiş bulunuyoruz. Hekimhan tepeler üzerine kurulmuş bir İlçe Merkezi. Buralarda yerleşmelerin sıklaştığı görülüyor. *Aşağı Murat Havzası* İç Toroslarla Doğu Toroslar arasındaki bölge olup Elâzığ buranın en büyük merkezidir. Bundan sonra Gölcük üzerinden Doğu Torosların batı kısmı aşılarak *Yukarı Dicle Havzasına* geçmiş bulunuyorduk. Buralar gece geçildiği için manzaraların hususiyeti farkedilemiyordu.

Diyarbakır ovasının en sıcak zamanı idi, aynı zamanda tozlu ve sıcak bir çöl rüzgârı buraları kasıp kavuruyordu. Diyarbakır'da kısa bir gezintiden sonra Kurtalan'a hareket edildi. 1937 doğu seyahatimde henüz mevcut olmayan bu yeni hat *Yukarı Dicle Havzası* düzlüğünü baştan başa geçmektedir. Burada demiryolu ile beraber bir çok yeni yerleşme noktaları vücut bulmaktadır.

Kurtalan'dan - Bitlis'e:

Kurtalan'da asıl tetkik sahamızın eşiğine gelmiş bulunuyorduk. Buradan Bitlis'e giden eski yolda bir değişiklik olduğu anlaşıldı. Eski yol Beşiri - Zok üzerinden, Garzan suyunu takip ediyordu. Yeni yol, 11 inci kilometrede Siirt'e bir kol ayrılmak suretiyle, 82 kilometrede Şetek mevkiine ve 102 kilometrede de Bitlis'e varıyordu. Büyük bir kısmı muntazam bir şosa haline getirilmiş olan bu yol üzerinde Bitlis Belediyesinin işlettiği otobüsler muntazam sefer yapmaktadır.

Bitlis yolu doğu Torosları aşan en işlek yol olmak dolayısıyla bir çok özelliklere maliktir. Bu yol, doğu Karadeniz dağlarını aşan Zigana geçidi ve Orta Torosları aşan Gülek boğazı ile karşılaştırmaya değer. Batıdaki demiryolu hariç tutulacak olursa doğu Toroslar üzerinde ikinci büyük yol Dicleyi Rumiye Gölü havzasına bağlayan Rayat - Revan diz yolu gelir. Hasılı Yukarı Dicleyi Van Gölü havzasına bağlayan Bitlis yolu her bakımdan önemli idi.

Bitlis yolu üzerine yakın zamanlara kadar yalnız hayvanlarla gidilebilirmiş, büyük şahsiyetler için hayvanlar üzerine tahtirevanlar kurulmuş; ancak bir asırdan beri yol araba işliyecek şekle sokulmuş; bu gün ise muntazam bir şosa haline getirilerek motörlü vasıtalarla bir günde aş lan bir cadde olmuştur. Yolda, Kurtalan ile Tug iskelesi arasında bir günde yolcu ve eşya taşıyan bir çok otobüs ve kamyonlara rastladık; biz de dört saat içinde ilk durağımız olan Bitlis'e vardık,

Bitlis taştan binaları, bir çok tarihî eserleriyle uzun uzun tetkike değer bir şehir. Ayaklanmaların ve harplerin tahribatına, ulaştırma işlemindeki büyük değişikliklere rağmen gelişmektedir. Güzel Türkçesiyle Bitlis halkı bize buralardaki şehir hayatının ne kadar kuvvetli bir kültür kaynağı olduğunu göstermektedir. Bitlis şehrinin başlıca kültürel ve ekonomik müesseseleri görüldükten sonra, doğu Toroslardaki dağ köyleri ve dağlı hayatı hakkında bir fikir edinmek için Mutki'ye gidildi.

Mutki, Bitlis'in 25 kilometre batısında bir ilçe Merkezidir. Bitlis etrafındaki dağlar tamamiyle çıplak bir hale getirilmiş olduğu halde Mutki'ye yaklaştıkça yer yer meşe ormanlarına rast gelinmektedir. Bitlis'deki nüfus kalabalığının yakacak ihtiyacı ve besledikleri keçi sürülerinin etrafındaki çıplaklık üzerinde müessir olduğu şüphesiz görünüyor. Mutki buralardaki dağlı yerleşmesinin ve dağlı hayatının en güzel örneği idi. Yolda sık sık rastladığımız büyük keçi sürüleri orman servetinin nasıl kemirildiğini bize öğretiyordu. Bitlis yakınında Kerp Köyü ziraate elverişli küçük bir düzlük kenarında bulunduğundan az çok bir çiftçilik hayatı göze çarpıyordu. Fakat Mutki'ye yaklaştıkça düzlükler azaldı, toplu köyler de kalmadı. Mutki eski bir İlçe olmakla beraber kısa bir zamanda bir çok yer değiştirmiş, eski merkez "Hur,, denilen yerde imiş; şimdiki İlçe merkezi Miritak, Alıntak, Nizin gibi bir kaç mahal- lenin ortasında bulunur; fakat meydanda yalnız bir hükümet konağı var; ne çarşı ne de başka bina göze çarpıyor.

Mutki'de halk darı (gilgil) yiyor; bunun yanında pancar ve lâhana ile yoğurt ve keçi eti başlıca gıdayı teşkil ediyor. Ziraate pek elverişli olmayan bu yerde kimi Siirt'den ve Garzan'dan, kimi civar dağlık bölgelerden gelerek yakın zamanlarda buraya toplanmış olması ayrıca dikkati çekiyor. İmkânları mahdut olan fakat güzel manzaralarla dolu olan bu dağlarda keçi sürüleriyle beraber tabii serveti tahrip ederek geçinmenin daha ne kadar süreceğini bilemeyiz; fakat güzelim dağların yavaş yavaş çıplaklaştığı muhakkak. Dağlı halkın yaşayışı hakkındaki çeşitli müşahadeler bu işin başlı başına bir tetkik konusu olduğunu gösterdi.

Bitlis'den Van Gölüne:

Bitlis'den hemen 10 kilometre sonra doğu Toroslar kuzey yamacına geçilir; buradan Rahva düzü bizi Van gölü kıyısına götürür. Tatvan iskelesinde, gölde işlemek üzere, yeni kurulmakta olan gemiler

göze çarpıyordu. Buradaki Rize'li muhacirler daha ziyade sığır beslemele geçiniyorlardı. Yakındaki küçük koy'un kenarında Tug, Van Gölü vapur işletmelerinin merkezi olduğu gibi gelişecek büyük bir şehrin çekirdeği olarak göze çarpılmaktadır. Van'a giden vapurlar Tugdan hareket ediyor. Tatvan'dan başlayarak bir seferinde kuzey kıyıları, diğer seferinde de güney kıyıları üzerinden Gölü dolaşip geliyor. Muş ovasına yaklaşmış olan demiryolu kısa bir zamanda buraya da gelecek; Demiryolu buraya vardığı zaman da Tug'un kalabalık bir merkez olacağı anlaşılıyor.

Van gölü havzasının iklim ve tabiat bakımından pek elverişli bir yer olduğu, yazın olduğu kadar, kışları da güzel geçen bu bölgeyi ilk gören arkadaşlarım büyük heyecan içinde idi. Göl üzerindeki iki günlük vapur gezisi, uğradığımız Ahlat, Adilcevaz, Erciş iskeleleri Erciş iskelesinden 7 kilometre içerideki ilçe merkezine yaptığımız ziyaretler bölgeyi daha iyi tanımamıza yardım etti.

Van'da tarihi eserler, hususiyle eski kale, orta zamanlara ait islâm eserleri bilhassa dikkati çekmekte idi. Büyük felâketler geçiren bu şehrin gelişmesi ve imkânları üzerinde yapılacak araştırmalar çok meraklı idi. Burada büyük nüfus değişikliği olmuş, yerlilerin ancak bir kısmı dönebilmiş. Buna mukabil Kafkasya ve İran'dan, Doğu Karadenizden muhacirlerin gelmiş olması, ayrıca Siirt'li tüccarların yerleşmesi dikkati çekiyordu. Van bölgesinde arazi ve işletme tarzı, koyun beslemekteki ortakçılık şekli başlı başına incelemeye değer bir konu olarak alındı; bu yolda bazı araştırmalar yapıldı. İran transitinin Van'ı alâkadar etmediği, ancak demiryolu geldikten sonra önem kazanacağı anlaşılıyordu.

Van havzası ilçelerinden birinin de örnek olarak incelenmesi uygun görüldüğünden Van'a 46 kilometre mesafede Gevaş ziyaret edildi. Gevaş Van gölünün güney kenarında çarşı ve pazarı olan bir ilçe merkezi. Göle bakan güzel manzarası, meyvelikleri, evlerin kenarlarına kadar sokulan hububat tarlaları burada bahçe ve tarlanın beraberce yer aldığı gösteriyordu. Burada İlçe İdaresi hakkında incelemeler yapıldığı gibi bir iki yargının yapılışında hazır bulunulmuştur. Göl kenarındaki bu güzel manzaralı ilçe merkezi ile dağlar arasındaki Mutki merkezi arasında bazı karşılaştırmalar yapıldı.

20 gün süren bu tetkik gezisinde Bitlis ve Van Valileriyle Mutki ve Gevaş Kaymakamlarının gösterdikleri ilgiden, hususiyle Bitlis Belediye

reisi Suphi Mentеш'in bizi bu seyahata teşviklerinden dolayı duyduğumuz sevinçleri burada belirtmek isterim. Bu seyahatın diğer güzel bir ilk rastladığımız Van Gölünde coğrafya araştırmaları yapan Dr. Sırrı İlk rastladığımız Van Gölünde coğrafya araştırmaları yapan Dr Sırrı Erinç idi; sonra Van'da Cilo dağı seferinden dönen dağcılarla, İstanbul'dan tayyare ile gelen Prof. Besim Darkot ve Prof. Lütfü Barkan ile buluştuk.

Bu gezideki müşahadelere ait ilmî rapor ve alınan fotoğraflar ayrıca sunulacaktır.

Prof. Dr. Hamit Sadi Selen

Evdeki ağız açık küp, aptesanedeki su hanesi, kümeste bırakılmış su kabı, bostan kuyuları, lâğım ve helâ çukurları, boş konserve kutusunda toplanmış su. Bunlar hep birer sivrisinek üreme yerleridir. Yazın 1-2 hafta içinde burada milyonlar, milyarlarca sivrisinek ürer ve uçar. Böyle su birikintilerinin zararlarını daima hatırlayalım ve tedbir alalım.